

مقدمه

با توجه به اینکه در چند ماه آینده، از یک سو دارایی‌ها و پول‌های بلوکه شده ایران آزاد خواهند شد و از سوی دیگر محدودیت‌هایی که برای فروش نفت ایران در بازارهای جهانی اعمال شده است، برطرف می‌شوند، دغدغه‌هایی مبنی بر بروز فسادهای جدید در دولت به دلیل دسترسی بیش از پیش به درآمدهای نفتی و منابع ارزی خارجی وجود خواهد داشت. در این نوشتار علاوه بر تشریح جایگاه ایران از نقطه نظر شاخص فساد در جهان، به عمده دلایل بروز فساد در کشور و دستگاه‌های اداری و همچنین راه‌های برون رفت از این منجلاب اشاره خواهد شد.

اهمیت فساد

توجه به فساد در سه دهه اخیر و در مقیاس جهانی، به صورت چشمگیری افزایش داشته است. از دیدگاه تمامی ادیان توحیدی و از دیدگاه همه حکومت‌ها، حداقل در سطح شعار و تبلیغات، فساد مالی به عنوان یک پدیده مذموم در نظر گرفته شده است. امروزه فساد اداری و مالی به یک معضل جهانی تبدیل شده است. دولت‌ها آگاهند که فساد باعث آسیب‌های بسیاری می‌شود و هیچ حد و مرزی هم نمی‌شناسد، همان طور که نتایج و پیامدهای آن نیز بنا بر نوع سازمان سیاسی و اقتصادی و سطح توسعه یافتگی، گوناگون است. این پدیده در دنیای امروز و به ویژه در کشورهای در حال توسعه، به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل در سر راه پیشرفت جامعه، مطرح شده و صدمات جبران ناپذیری را بر روی سرعت حرکت چرخ توسعه جامعه ایجاد کرده است.

جایگاه ایران

هیچ کشوری نمی‌تواند ادعا کند که عاری از هرگونه فساد اقتصادی است. اقتصاد ایران هم سال‌هاست با این پدیده شوم روبروست. انحصارات وسیع، ساختار رانتی، سطح پایین کیفیت قوانین و عدم شفافیت گسترده موجب شده است که متأسفانه ایران در زمره کشورهای فاسد محسوب شود. سازمان شفافیت بین الملل سالانه وضعیت همه کشورها را از نظر سطح فساد بررسی و رتبه‌بندی می‌کند. یکی از پارمترهای ارزیابی وضعیت اقتصادی و اجتماعی کشورها، شاخص فساد اقتصادی می‌باشد. این نوع فساد، سوء استفاده از اعتماد مردم در جهت منافع شخصی است که معمولاً در قالب رشوه، اختلاس، تقلب، کلاهبرداری و اخاذی ظهور می‌کند. نگاهی به جایگاه و رتبه ایران از منظر شاخص فساد در ۱۰ سال اخیر، به خوبی گویای عمق فساد در نظام اداری کشورمان می‌باشد.

رتبه ایران از منظر شاخص فساد در جهان

سال	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴
رتبه ایران	۹۳	۱۰۵	۱۳۱	۱۴۱	۱۶۸	۱۴۶	۱۲۰	۱۳۳	۱۴۴	۱۳۶

منبع: گزارش‌های سازمان بین‌المللی شفافیت در ۱۰ سال گذشته

این بررسی در سال‌های گذشته بین ۱۸۰ کشور دنیا انجام شده و کشورهای مثل دانمارک، فنلاند و زلاندنو در بالای جدول و در زمره پاک‌ترین کشورها و کشورهای همچون کره شمالی، افغانستان و سومالی نیز در انتهای جدول و در میان فاسدترین کشورها قرار گرفته‌اند.

بررسی روند حرکتی ایران در ۱۰ سال اخیر نشان‌دهنده حرکت ما به سمت فساد بیشتر بوده است. بدترین رتبه کشور در سال ۲۰۰۹ رقم خورده است که در میان ۱۸۰ کشور مورد بررسی جایگاه ۱۶۸ را به خود اختصاص داده است. جالب آنجاست که در گزارش سازمان شفافیت بین‌الملل در سال ۲۰۱۰ صریحاً عنوان شد که در سال ۲۰۰۹ بیش از ۱۲ میلیارد دلار رشوه در چارچوب قراردادهای نفتی ایران با شرکت‌های نفتی خارجی جابجا شده که بر مبنای شاخص فساد این مبلغ حداقل میزان رشوه‌ای است که مقام‌ها و واسطه‌های نفتی در ایران طی سال ۲۰۰۹ میلادی دریافت کرده‌اند. قطعاً عوامل زیادی در شکل‌گیری این نارسایی نقش داشته و دارند. در ادامه، به اختصار برخی از مهم‌ترین عوامل موثر در ایجاد فساد را معرفی خواهیم کرد.

عوامل موثر در بروز فساد

۱. حضور برخی نهادهای دولتی برخوردار از اطلاعات و انحصارات دولتی یا توانایی اعطایی ویژه در فعالیتهای اقتصادی. این نوع فساد از مهم‌ترین عوامل ایجاد فضای غیررقابتی و ناسالم است که سرمایه‌گذاران را ناامید و فراری می‌کند. کشورهایی که با پدیده فرار سرمایه روبرو می‌شوند، مفاسد اقتصادی زیادی گریبان گیر اقتصادشان خواهد شد. پیامدهای منفی این فساد بسیار عمیق‌تر و تهدیدکننده‌تر از رشوه خواری در ادارات دولتی است، زیرا این نوع فساد به کاهش سرمایه‌گذاری و حتی فرار سرمایه منجر می‌شود.

۲. پیچیدگی و نامتناسب بودن مقررات. سیستم‌های بانکی، گمرکی، مالیاتی و امثالهم در کشور آن قدر پیچ و خم دارند که بسیاری از سرمایه‌گذاران ترجیح می‌دهند یا اصلاً در آن وارد نشوند و یا از طرق غیر قانونی و با پرداخت رشوه و زدوبندها هرچه زودتر خارج از سیستم پیچیده اداری به مقصود خود برسند که این زمینه ساز مفاسد اقتصادی و اداری خواهد بود.

۳. خویشاوند گرایی. پیچیدگی و فراگیری پدیده خویشاوند گرایی به عنوان یکی از بارزترین الگوهای فرهنگی در ایران، یکی از مهم‌ترین عوامل فساد در نظام اداری و تضييع حقوق عامه مردم به نفع خواص است.

۴. عوامل اداری و تربیتی شامل تفسیر بیش از پیش قوانین و مقررات و نبود انگیزه ناشی از عدم وجود نظام تشویق و تنبیه مناسب، نبود شفافیت پاسخگویی در فعالیتهای نظام اداری، عدم توجه به شایسته سالاری و همچنین فقدان وجدان کاری کارمندان از دیگر عوامل بروز فساد اداری است.

راه حل‌ها

جهت بهبود وضعیت سلامت اقتصادی باید ضمن توجه به عوامل بروز فساد، راه‌هایی را برای ممانعت از تحقق آنها در پیش گرفت و انرژی خود را بر محدود کردن علل مخرب فساد متمرکز نمود. موارد ذیل جهت کاهش سطح فساد در ایران قابل اجرا و مؤثر به نظر می‌رسد:

۱. ساده سازی قوانین: هر چه اقتصادی دولتی‌تر باشد با رانت و عدم شفافیت گسترده‌تری نیز همراه است. لذا از یک طرف حذف برخی محدودیت‌های غیر منطقی حاکم بر مناسبات اقتصادی در بخش‌های گمرکی، بازرگانی، فضای کسب و کار و بخش بانکی و از طرف دیگر ساده‌سازی و شفاف‌سازی قوانین و مقررات حاکم بر سازمان‌ها و نهادهای مختلف اقتصادی و اداری کشور و همچنین تصویب قوانین نظارتی کارآمد می‌تواند موجب رفع زمینه‌های فسادآفرین باشد.

۲. استقلال دستگاه قضا و نهادهای نظارتی : تا زمانی که قوه قضائیه مستقل است، دادگاهها تعاملات فاسد قدرتمندان یک کشور را تهدید می‌کنند. سیستم قضایی و نظارتی با دوری از مسائل جناحی و سیاسی می‌تواند با تأکید بر مدت زمان لازم برای برخورد با مفسدین و هم تناسب شدت مجازات، بر میزان فساد مؤثر واقع شود. رسیدگی به موقع به پرونده مفسدین و اعمال مجازات مناسب بدون نگاه به جایگاه و مقام فرد، عاملی اثرگذار بر جلوگیری از وقوع فساد است.

۳. ایجاد جریان آزاد اطلاعات: شفاف‌سازی قوانین و آگاهی همه مردم از فرصت‌ها و امکانات یکی از مهم‌ترین موانع بروز فساد است. آزادی مطبوعات و رسانه‌ها اصلی‌ترین زیرساخت برای جریان آزاد اطلاعات می‌باشد. مطبوعاتی که آزاد باشند، می‌توانند فساد را کنترل کنند، زیرا ضمن آگاه‌سازی جامعه، مسئولین را نیز در رصد خود خواهند داشت.

۴. بهبود وضعیت حقوق و دستمزد کارمندان دولت: فقر و عدم تأمین مالی زندگی افراد یکی از زمینه‌های بروز فساد است. لذا هر آنچه موجب افزایش درآمد ملی سرانه، تقویت رشد و بویژه بهبود دریافتی کارکنان دولت گردد مانعی برای پیدایش فساد خواهد بود. برخی مطالعات نشان می‌دهد که حقوق پایین، مستخدمین دولتی را وادار به تکمیل کردن درآمدها از طرق نامشروع می‌کند.

سخن پایانی

در انتها باید به این نکته اشاره کنیم که، فساد پدیده شومی است که تقریباً تمامی کشورها در سطوح مختلف با آن روبرو هستند. با توجه به آثار زیان‌بار فساد بر بخش‌های مختلف اقتصادی لازم است هر کشور برای کاهش سطح این معضل تمهیداتی را بیندیشد. کنکاش در آمارهای سازمان شفافیت بین‌الملل نشان می‌دهد جایگاه ایران از نظر شاخص فساد نامناسب است. در نتیجه مسئولین سه قوه و مردم باید در جهت هر چه کمتر شدن این پدیده شوم قدم‌هایی اساسی را بردارند تا حرکت امروز کشور به سمت توسعه و پیشرفت با تأخیر کمتری به سر منزل مقصود برسد.